

ADLİYE TARİHİMİZDEN BİR BÖLÜM SAVCILAR

Tanzimat'tan sonra idare bölümlerinde yapılacak yenilikler arasında adliye ıslahatı Osmanlı Hükümeti'nce önemle üzerinde durulacak konulardan birisi olmuştu. Kamu haklarının korunması eskiden beri şer'îye mahkemelerine bırakılmış olduğundan cezaya, ticarete ve hukuka dair bütün dâvâlara şeriat hâkimleri (kadılar) bakardı. Şer'îye mahkemelerinin muhakeme usulü basit olmakla beraber yargı görevini hakkıyla yapabilecek yetenekli hâkim Osmanlı Ülkesinin büyüklüğüne göre yeterli derecede değildi. Önceleri yüksek bilginler ilimle uğraşmayı bunun uygulamasına yani müderrisliği kadılığa tercih ettiklerinden çok sıkıştırıldıkları zaman geçici bir süre için kadılığa razı olurlar ve sürelerini doldurunca yine derslerine göre dönerlerdi. Mesela Zenbilli Müftü (Mevlâna Ali Cemali)(1) ve Molla Hüsrev(2) gibi bilginler kadılık görevini yaptıkları sırada derslerini bırakmadıkları eski tarihlerimizde görülmektedir. Bu gibiler için anlatma ve öğretme gayet kıymetli sayılır, yargıçlık yapmanın günah ve sorumluluğundan çekinilirdi. Memuriyet ve hâkimliğin bir veya iki sene sürmesi şeklindeki zararlı uygulamanın sebeplerinden biri de büyük bilginlerin (âlimlerin) işte bu çekingenliğinden ileri geldiği söylentiler arasındadır.

Zaman geçtikçe yargı görevi çoğunlukla derslerde beklendiği kadar yükselmeyen ikinci veya üçüncü sınıf bilginlere kaldı. Giderek seçilme ve atamalarında yetenek ve lâıyk olmadan ziyade ya iltimas (kayıрма) veya sıra gözetilir oldu. Yargıçlık isteyen birinin ayak diremesi veya bir aracının kayırması üzerine veyahut uzun zaman açıkta kaldı (mazul) diye bir hâkimin artık sırası geldi denilerek ve şahsi değerine bakılmayarak bir yargıçlığa tayin edilmesi insanlık ve merhamet gereği sanılırdı. Bu suretle tâyin olunun hâkimlerin ise ne bilimsel bakımdan ne da ahlak bakımından adâleti yerine getirmeye ve hakkı korumaya gücü yetmediğinden adalet işlerimizin dile düşmesine sebep oldular. Her başına sarık saran kadı (yargıç) olmanın yolunu bulunca sonucun çarpık olacağı belli idi. Adliye ıslahatı ile ilk uğraşan şeyhülislâm Meşrebzade Arif Efendi'dir. Arif Efendi adliye teşkilatına girecekler için imtihan usulünü koymuş ve Nüvvab okulunu kurarak hakimlerin seçim ve tayinlerini bir usule bağlamıştır.

Nizamiye mahkemelerinin kurulmasına başlandığı vakit iki zorlukla karşılaşıldı. Biri yargıç bulmak diğeri Arapça yazılmış fıkıh kitaplarından hüküm çıkarmaktı.

Mecelle Cemiyetinin(3) meşhur tutanağında açıklandığı gibi fıkıh bilimi sonsuz bir deniz ve Hanefi fikhında(4) hükümlerde ve sözlerde ayrılıklar görüldüğünden bunlardan anlaşılması güç meseleleri çözüp çıkarabilecek bilimsel gücü yargıçların hepsinde varsaymak doğru olmayacağından adalet hükümlerini kapsayan mecellenin sade Türkçe ile yazılmasına ve kullanılmasına başlanmakla beraber bir taraftan da ticaret ve ceza kanunları -esaları Fransa kanunlarından alınmak suretiyle- düzenlenerek yayınlandı. Nizamiye mahkemelerinin ilki ticaret mahkemesidir. Bu mahkeme ticaret bakanlığında bakan yardımcısının başkanlığında toplanır ve tüccar tarafından seçilmiş üyeleri de bulunur, vatandaşla yabancı uyruklular arasında meydana gelen ticaret dâvâlarına bakardı(5).

Nizamiye mahkemeleri kuruldukça şer'îye mahkemelerinin görev ve yetkileri azaltılıyor ve sınırlandırılıyordu. Çünkü hukuk dâvaları hukuk mahkemelerine, ceza dâvâları ceza mahkemelerine, ticaret dâvâları ticaret mahkemelerine gönderiliyor, meşihat makamının eski geniş görevlerinin bir kısmı adâlet bakanlığına geçiyordu. Fakat adâlet bakanlığının henüz yeteri kadar gerekli bilgilere sahip hâkimleri yoktu. Berlin Antlaşması'ndan sonra adliye teşkilatına özel bir önem verilerek 1296-1879 Recebinde Hukuk Usulü Muhakemeleri ve Ceza Usulü Muhakemeleri kanunları yayınlanarak ertesi sene de Hukuk Okulu açılmıştır(6). Bir sene evvel mebuslar meclisi tatil edildiği ve ne zaman toplanacağı belirtilmediğinden bu kanunların başlıklarına Devlet Şurası tarafından ilerisi düşünülerek "Genel meclisin (parlamento) toplandığında kanunlaşması görüşülmek üzere.." diye bir fıkra eklenmiştir. Savcılık görevi ise Osmanlı Devleti'nde 1269-1879 adliye teşkilatı kanunu ile kurulmuştur.

Şu başlangıçtan sonra savcılar ilk zamanlarda nasıl karşılandığını anlatacağım. Savcılar neci idi? Mahkemede durumları ne olacaktı? İşte halk tarafından buraları pek anlaşılamadı. Dâvâcı ve dâvâlı varken bir üçüncü şahsın duruşmaya karışmasına bir mana verilemedi. Şeriat hükümlerinde böyle bir kayıt ve işaret yoktu. Her yeni şey merakı çeker, Mülkiye okulunda (Siyasal Bilgiler okulu) hukuk dersi öğretmenlerine bu yeni görevin ne iş yapacağını sorardı. Onlar da açıklamaya çalışırlar; mesela bir yaralama olduğunda yaralı dâvâ etmese bile mademki kanunun yasakladığı bir hareket yapılmıştır, onun dâvâcısı kanun olduğunu, savcılarının adına genel hukuk dâvâsı açmaya mecbur olduğunu söylerlerdi. Nihayet bize de kanaat geldi. Fakat ne şekilde görev yapacaklarını merak edip bir dostumla beraber bir gün ceza mahkemesine ve bir gün de cinayet mahkemesine giderek kendimiz dinlemeye karar verdik.

Ceza mahkemesine gittiğimiz gün mahkemede birkaç dâvâ görüldü. Onlardan ikisi hâlâ hatırımda kaldığından ilk tesirleri olmak üzere onları anlatacağım.

Yağmurlu bir akşam bir küfeci çocuk balık pazarından geçen bir arabadan sakınayım derken bir bakkal dükkânındaki zeytin kavatasına (selesine) çarpmış, zeytinler yere dökülmüş. Bakkal hiddetle dükkândan çıkıp bir iki tokatla çocuğu yüzüstü yere düşürdükten sonra küfesini tekmelemeye başlamış, çocuğun bağırıp çağırmasından merhamete gelen yolculardan aracılık etmek isteyenleri bakkal terslediğinden iki efendi polis karakoluna gidip şikâyet etmişler, ifadeleri alınmış. İşte o gün mahkemeye gelen dâvâların biri bu idi. Mübaşirler dövenle dövüleni yüksek sesle koridorlardan çağırdılar. İkisi de gelmemişti. Fakat karakolda ifade veren iki efendi şahit olarak çağırılmıştı. Kendileri dinlendi; bakkal bir hafta hapis cezasına çarptırıldı. Tuhaf değil mi, mahkemede şikâyetçi yok, şikâyet edilen yok. Belki dayağı yiyen çocuk polise bile başvurmamış. Ne döveni ne dövüleni tanımayan iki efendinin şahitlik yapmaları yüzünden bakkal hüküm giyiyor. Dâvâcı da bir üçüncü şahıs, yani savcı. Biz iki arkadaş bu konuda karşılıklı görüşüyorduk.

İkinci dâvâyaya gelince; bir şeyh efendi Bedesten'de satmak üzere bir şal getirmiş; müzayede için bir dellala vermiş. Dellal müzayede sırasında istenildiği şekilde gayret göstermediğinden şeyh efendinin canı sıkılarak aralarında çıkan dırıltı kavgaya dönüşmüş. Şeyh efendinin şikâyeti üzerine iş mahkemeye düşmüş. Şekil ve

kıyafeti yerinde olan şeyh efendi bir dellal parçasının kendisine el kaldırmasının sindiremiyor ve mahkeme önünde hararetli hararetli şikâyet ediyordu. Fakat esmayı üstüne sıçrattı(7). Çünkü çağırılan şahitler şeyh efendinin dellalı dövdüğünü ve dellalın kendisini korumaya çabaladığını bildirdiler. Savcı işe karıştı; cezayı şeyh efendi yükledi. Bu hüküm dinleyicilere hem gülme ve hem de ibret sebebi oluyordu.

Cinayet mahkemesine gittiğimiz gün de bir öldürme dâvâsı görülüyordu. Salmatomruk tulumbacılarından Karpuzoğlu Kerope adında biri kızgınlıkla bir arkadaşını vurmuş. Yaralı, aldığı yara tesiriyle sekiz on saat sonra ölmüş. Mahkemede lüzumlu kâğıtlar okundu. Tanıklar dinlendi. Katilin adı bazen Kerope ve bazen Serope diye geçiyordu. Mahkeme tarafından savunma avukatı tayin edilen Ermeni ve kır sakallı bir avukat usulüne göre savunma yaptı. Savunması oldukça kuvvetli idi. Özellikle katilin Serope mi, Kerope mi olduğunu kesinlikle belli olmadığını ileri sürerek müvekkilinin beraatini istedi. Yargıçlar kurulu müzakere odasına çekildiğinde uzun boylu bir tulumbacı ayağa kalkarak tehdit edici bir tavırla avukatın üzerine yürüdü; “Adını sen mi koydun, kardaşımın vurulduğu zaman orada mı idin” gibi hiddetli sözler söylemeye başladı. Meğer öldürülenin kardeşi imiş. Jandarmalar herifi yerine oturtular. Eğer mahkeme salonu kalabalık olmasa idi savunma avukatının birkaç yumruk yiyeceği kesindi. Hatta duruşma sırasında tanıklardan biri evvelce polis merkezinde vermiş olduğu ifadenin taban tabana aksini söylediğinden savcının isteği üzerine yalan yere yemin etmek suçuyla zavallı cahil adam tutuklandı.

Savunma avukatlarının böyle saldırılara uğradıkları az değildi; hatta halk alışınca kadar savcıların da saldırıya uğradıkları ara sıra duyuluyor. “Her ki zahmi hored elbette figani dâred. Yaralanan kimse, elbette feryad eder anlamına uygun olarak gerek savcının gerek savunma avukatının kuvvetli açıklamalarından dolayı haklarının kaybolacağı şüphesine düşen taraf bazen nefis ihtiraslarına kapılıyordu. Cinayet mahkemesinde geçen gün Şah İsmail’i öldüren öğretmen Şevket Bey acaba böyle bir ihtirasın hüküm ve tesiri altında mı idi?

AÇIKLAMALAR

1— *Ali Cemali Efendi Yavuz Sultan Selim ve kısmen de Kanuni Sultan Süleyman zamanlarında şeyhülislâmlık (müftü) yapmış meşhur Osmanlı bilginlerindedir. Evinin penceresinden astığı bir zenbil ile halkın şikâyetlerini topladığı için kendisine Zenbilli Ali Efendi denirdi. Yavuz Selim gibi çok sert ve hiddetli bir hükümdarın bazı emirlerini bile şeriata uygun değildir diye geri çevirdiği meşhurdur.*

2— *Molla Hüsrev, Fatih Sultan Mehmed’in hocası ve o devrin en büyük hukuk bilginlerindedir. Kitapları uzun yıllar medreselerin en yüksek kısmında ders kitabı olarak okutulmuştur.*

3— *Tanzimat devrinde yeni açılan mahkemelerde uygulanacak hukuk kanunlarını hazırlamak için kurulan heyetin adıdır. Bu kurula meşhur bilgin Cevdet Paşa başkan olmuş ve uzun süren yorucu ve güç bir çalışma sonunda hazırlanan kanuna Mecelle adı verilmiştir. Modern hukuk prensipleriyle İslâm hukuku prensiplerinin karışmasından meydana gelmiş bir kanun kitabıdır. Bu kanun cumhuriyet devrinde medeni kanununun çıkarıldığı 1926 yılına kadar memleketimizde kullanılmıştır.*

4— Hanefi fıkhı, İmam-ı Âzam Ebu Hanife (Numan ibn Sabit) tarafından kurulmuş dört Sünni mezhepten birisi olan Hanefi mezhebi esaslarına ve anlayışına göre hazırlanmış olan hukuk kanunlarıdır.

5- Kapitülasyon denilen ve Avrupa devletlerine Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde tanınmış olan bazı imtiyazlar dolayısıyla yabana uyruklu kimseler Türkiye’de bir suç işledikleri zaman Türk mahkemelerinde yargılanamazlardı. Bunlar kendi elçiliklerinde yargılanırlardı. Tanzimat devrinde Avrupa kanunlarından faydalanılarak yapılan ticaret kanunu gibi kanunların yayınlanmasından sonra bazı konularda yabancılar da Türk mahkemelerinde yargılanmaya başlamıştı.

6— Memleketimizde Dar el-Kuzat ve Mekteb-i Nüvvab bir kenara bırakılırsa ilk hukuk okulu 1875 yılında, 1867 yılında kurulmuş olan Galatasaray Lisesinde Saffet Paşa’nın Maarif Nâzırı bulunduğu sırada açılmıştır. O sene Galatasaray Sultani okulu bünyesi içinde açılmış olan ve uzun süre devam edemeyen Darülfünun (Üniversite) un edebiyat, fen ve hukuk fakültelerinden Hukuk fakültesi 1881 tarihinde yine aynı okul içinde öğretime başlamıştı.

7— Esmayı üstüne sıçratmak, pisliği üstüne sıçratmak anlamında kullanılan bir deyimdir.